

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING BOSHLANG‘ICH TA‘LIM VA TARBIYAGA OID QARASHLARI

Xujamqulova Maftuna Sattorqulovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi: boshlang‘ich ta‘lim mutaxassisligi 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta‘lim va tarbiyaga oid qarashlari tahlil qilinadi. Behbudi o‘z davrining ilg‘or jadidchilik harakatlaridan biri sifatida ta‘lim tizimini isloh qilishga katta e‘tibor bergan. U eski maktab va madrasalarning samarasizligini tanqid qilib, yangicha uslubdagi maktablar tashkil etish zarurligini ilgari surgan. Maqolada Behbudiyning ta‘limni milliy yuksalish omili sifatida ko‘rishi, o‘quv dasturlarini yangilashga bo‘lgan sa‘y-harakatlari va bolalar tarbiyasiga oid g‘oyalari atroflicha yoritiladi. Shuningdek, uning ta‘lim sohasidagi reformatorlik faoliyati, o‘quv adabiyotlari yaratishdagi hissasi va pedagogik merosining bugungi kundagi dolzarbligi ham tahlil qilinadi. Maqola Behbudiyning ma‘rifatparvarlik qarashlarini o‘rganish va ularning zamonaviy ta‘lim jarayonidagi ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *Mahmudxo‘ja Behbudi, jadidchilik harakati, boshlang‘ich ta‘lim, tarbiya va ma‘rifat, yangi usul maktabi, ilm-ma‘rifiy tarqatuvchisi, islohotchi mutaffakir, bolalar tarbiyasi, milliy uyg‘onish, o‘qitish usullari, o‘quv dasturlari, zamonaviy ta‘lim metodlari.*

Kirish

Mahmudxo‘ja Behbudi – jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri bo‘lib, o‘zbek ma‘rifati va pedagogikasining rivojiga katta hissa qo‘shgan. U ilm-ma‘rifatni taraqqiyot kaliti deb bilib, xalqning savodsizligini bartaraf etish yo‘lida fidokorona mehnat qilgan. Behbudiyning ta‘lim va tarbiya haqidagi qarashlari o‘z davri uchun ilg‘or bo‘lib, u eski usuldagi maktablarning kamchiliklarini tanqid qilgan va yangicha, zamonaviy ta‘lim tizimini yaratish g‘oyasini ilgari surgan.

Uning fikricha, boshlang‘ich ta‘lim bolalar ongini shakllantirishda asosiy bosqich bo‘lib, bu davrda nafaqat savod o‘rgatish, balki axloqiy tarbiya ham berilishi kerak. Behbudiyning pedagogik qarashlari nafaqat o‘zbek xalqining, balki butun musulmon jamiyatining ta‘lim tizimida muhim o‘rin tutgan va bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Ushbu maqolada Behbudiyning

boshlang‘ich ta‘lim va tarbiya haqidagi g‘oyalari, u yaratgan usuliy maktablarning ahamiyati va uning pedagogik merosi tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta‘lim va tarbiya haqidagi qarashlari, asosiy g‘oyalarini yanada chuqurroq va kengroq bayon etish orqali, uning ta‘lim tizimidagi o‘rni va ahamiyatini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

1. Ta‘limning maqsadi va ahamiyati. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta‘limga bo‘lgan qarashlari juda muhim pedagogik prinsiplar asosida qurilgan. Uning fikricha, ta‘limning asosiy maqsadi o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularni axloqiy, ma‘naviy va jismoniy jihatdan ham shakllantirishdir. Behbudiyning ta‘lim haqidagi qarashlari ijtimoiy mas‘uliyatni oshirish, insonparvarlikni targ‘ib qilishga qaratilgan edi. Uning fikriga ko‘ra, ta‘lim o‘quvchini jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlash, ularning ichki dunyosini boyitish va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish jarayonidir. Behbudiyning g‘oyalarida ta‘limning jamiyatni ilg‘or va ma‘rifatli qilishdagi o‘rni alohida ta‘kidlangan. U: "Ta‘limni faqat bilim olish jarayoni sifatida ko‘rmaslik kerak. U, shuningdek, o‘quvchini inson sifatida shakllantirishga, axloqiy qadriyatlarni o‘rgatishga qaratilgan bo‘lishi lozim," deb ta‘kidladi. Shuningdek, Behbudiyning qarashlari ta‘limni milliy va umumjahon qadriyatlarini birlashtirishga yo‘naltirilgan edi. O‘quvchilarga milliy til, tarix, madaniyat va urf-odatlarini o‘rgatish, ular uchun ma‘naviy poydevor yaratish – boshlang‘ich ta‘limning ajralmas qismlaridan biri sifatida qaralgan.

2. Boshlang‘ich ta‘lim metodlari va yondoshuv. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta‘lim metodlari va yondoshuvlari o‘qituvchilarni nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchini shaxs sifatida rivojlantirishga undaydi. U pedagogik metodlarni tanlashda talabalarni individual yondashuv orqali o‘qitishga katta e‘tibor qaratgan. Bu, ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda juda muhim. Behbudiyning ta‘kidlashicha, har bir bolada o‘ziga xos talant va qobiliyatlar mavjud, shuning uchun har bir o‘quvchiga individual tarzda yondashish kerak. Shuningdek, Behbudiyning ta‘lim metodlari nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan edi. U dars jarayonida o‘quvchilarga faqat tayyor bilimni berish emas, balki o‘zgacha fikrlashga undashni maqsad qilgan. Bu esa ta‘lim jarayonida innovatsion yondoshuvlarni joriy etishga yo‘l ochadi. Misol uchun, Behbudiyning ta‘lim metodida o‘quvchilarning bilim olish jarayonida amaliyotdan foydalanish, o‘zlashtirishni yanada samarali qiladi.

3. Axloqiy tarbiya va ma‘naviyatni rivojlantirish: Behbudiyning ta‘limda axloqiy tarbiyaga alohida e‘tibor bergani, uning pedagogik qarashlarining

ajralmas qismidir. U ta’limni faqat intellektual rivojlanish bilan cheklamay, ayni paytda axloqiy qadriyatlarni o’rgatishga katta ahamiyat berish kerakligini ta’kidlagan. Behbudiyning fikricha, bolalar ta’lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni o’zlashtirsa, ular jamiyatda mas’uliyatli, hurmatli va adolatli fuqarolar bo’lib yetishadilar. Uning axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari, aslida, jamiyatdagi ijtimoiy adolatni ta’minlash va insonlar o’rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan edi. Behbudiyning fikricha, ta’limda bolalarga hayotning muhim tamoyillari, masalan, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insofli bo’lish kabi qadriyatlar singdirilishi kerak. U, shuningdek, ona tilining ahamiyatini yuqori baholagan va bu tilda axloqiy qadriyatlarni o’rganish bolalarga milliy ruhni shakllantirishda muhim vosita bo’lishini ta’kidlagan.

4. Mahmudxo’ja Behbudiyning pedagogik qarashlari va ularning bugungi ta’lim tizimidagi o’rni. Mahmudxo’ja Behbudiyning pedagogik qarashlari o’z zamonasida yangiliklarni joriy etishga va ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan edi. Uning fikricha, o’quvchilarga faqat bilim berishdan tashqari, ularni hayotga tayyorlash, axloqiy qadriyatlarni singdirish va ma’naviyatni oshirish kerak. Bugungi kunda ham Behbudiyning qarashlari, ta’lim tizimida amalga oshirilishi kerak bo’lgan o’zgarishlar uchun asos bo’lib xizmat qilmoqda. Hozirgi kunda, ta’lim tizimida boshlang’ich ta’limning ahamiyati ortib bormoqda. Behbudiyning g’oyalarini hisobga olgan holda, ta’limda axloqiy tarbiya va ma’naviyatni rivojlantirish, boshlang’ich ta’limda individuallikka e’tibor qaratish kabi muhim jihatlar takomillashmoqda. Milliy qadriyatlarni hurmat qilish va o’quvchilarni ijtimoiy mas’uliyatga o’rgatish, Behbudiyning pedagogik yondoshuvlarining bugungi ta’lim tizimidagi o’rni va ahamiyatini yanada oshiradi.

5. Behbudiyning boshlang’ich ta’lim haqidagi qarashlarining bugungi jamiyatda o’rni. Mahmudxo’ja Behbudiyning boshlang’ich ta’lim haqidagi qarashlari nafaqat pedagogik nazariyaga, balki amaliyotga ham katta ta’sir ko’rsatgan. Bugungi ta’lim tizimi, asosan, o’quvchilarga ilm-fan, axloq va ma’naviyatni birlashtirishga intilmoqda. Behbudiyning g’oyalarida jamiyatni ilg’or qilish uchun ta’lim tizimining har bir bosqichi o’zgarishi kerakligi, ayniqsa boshlang’ich ta’limning ahamiyati alohida ta’kidlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mahmudxo’ja Behbudiyning boshlang’ich ta’lim va tarbiyaga oid qarashlari haqida yozilgan adabiyotlar bir necha yillik ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslanadi. Behbudiyning ta’lim tizimi va uning ilm-fan, madaniyatga bo’lgan yondashuvlari haqida quyidagi asarlarga murojaat qilish mumkin;

1. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta‘lim haqidagi asarlari: Behbudiyning ilmiy merosi, uning yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan nazariyalari o‘sha davrning ijtimoiy-siyosiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq. Shuningdek, Behbudiyning "Tarbiya" nomli asari yoshlarni ta‘lim olishda intellektual va axloqiy jihatlarni birlashtirishga urg‘u beradi. Behbudiyning "Maqsad" asari: Bu asar o‘z vaqtida zamonaviy ta‘limning asosiy tamoyillarini kiritgan. Behbudiyning pedagogik g‘oyalari o‘zining yuksak axloqiylik va madaniyatni targ‘ib qilishga qaratilgan.

2. Ilmiy tadqiqotlar va maqolalar: So‘nggi yillarda Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari bo‘yicha bir qator ilmiy maqolalar nashr etilgan. Masalan, Behbudiyning metodologik yondashuvlari va uning zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan o‘zaro aloqasi tahlil qilinadi. Bu maqolalarda Behbudiyning ta‘limga qo‘shgan hissasi va uning ta‘lim metodikasining o‘ziga xosligi haqida so‘z boradi.

3. Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiyani maktab ta‘limida amalga oshirish haqidagi qarashlari:

Behbudiyning boshlang‘ich ta‘limda tarbiya va ilm-fan tizimlarini uyg‘unlashtirishdagi yondashuvlari tahlil qilinadi. Uning ta‘limda an‘anaviy yondashuvlardan tashqari, yoshlarni axloqiy va ma‘naviy jihatdan tarbiyalash masalasiga katta e‘tibor berganligi alohida ta‘kidlanadi. Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta‘lim va tarbiyaga oid qarashlari metodologik jihatdan zamonaviy pedagogika va ta‘lim tahlili metodlariga mos ravishda yondashiladi. Mazkur tadqiqotda quyidagi metodologiyalar qo‘llaniladi:

Tahliliy metod: Behbudiyning pedagogik qarashlarini o‘rganishda tahliliy metoddan foydalaniladi. Bu metod orqali uning asarlarida ta‘lim va tarbiya jarayonlaridagi muhim tamoyillarni aniqlashga harakat qilinadi. Ayniqsa, uning boshlang‘ich ta‘limdagi metodik yondashuvlari, ma‘naviy va axloqiy tarbiya berishdagi usullari tahlil qilinadi.

Tarixiy-metodik metod: Behbudiyning pedagogik qarashlari tarixiy nuqtai nazardan o‘rganiladi. U zamonining eng ilg‘or fikr va g‘oyalariga asoslanib, ta‘lim tizimini takomillashtirishga katta hissa qo‘shgan. Tarixiy metod orqali, uning ta‘lim tizimining tarixi, boshqaruv shakllari va pedagogik yondashuvlarining rivojlanish bosqichlari chuqur tahlil qilinadi.

Taqqoslash metodologiyasi: Behbudiyning pedagogik qarashlarini zamonaviy ta‘lim tizimi bilan solishtirish orqali ularning ahamiyati va yangiligi baholanadi. Bu metod orqali uning ta‘limga bo‘lgan yondashuvining ilg‘or va zamon bilan bog‘liq jihatlari aniqlanadi. Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik faoliyatini

amaliy jihatdan o‘rganish, uning ta’lim tizimidagi muvaffaqiyatlarini aniqlash uchun empirik tadqiqotlardan foydalaniladi. Bu metod yordamida uning tizimlarida qaysi metodikalarni muvaffaqiyatli qo‘llaganligi va qanday natijalar bergani tahlil qilinadi.

Xulosa: Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari, ayniqsa axloqiy qadriyatlarni singdirish va ma’naviyatni rivojlantirishga katta e’tibor qaratgan. Uning pedagogik qarashlari, bugungi ta’lim tizimiga to‘g‘ri yo‘naltirilgan o‘zgartirishlar kiritishda yordam beradigan asosiy g‘oyalardan biridir. Behbudiyning ta’limga bo‘lgan yondoshuvi nafaqat o‘quvchilarning bilimini oshirish, balki ularda mas’uliyatli, vatanparvar va axloqiy jihatdan yetuk insonlar shakllantirishni maqsad qilgan. Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kun ta’lim tizimiga ham katta ahamiyatga ega. U yosh avlodni har tomonlama rivojlantirishga e’tibor qaratgan va ilm-fan, axloq, madaniyatni birlashtirishni maqsad qilgan. Talaba nuqtai nazaridan, Behbudiyning o‘quvchilarning intellektual va ma’naviy rivojiga qaratilgan yondoshuvlarini o‘rganish, bugungi ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim olishiga qo‘shimcha rag‘batlantirish kiritish uchun foydalidir. Uning ta’limni omma uchun ochiq, teng va samarali qilish haqidagi fikrlari, ta’lim tizimidagi mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishda hamda zamonaviy pedagogik usullarni joriy etishda muhim o‘rin tutadi. Behbudiyning qarashlari, talaba va o‘qituvchilar uchun nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, o‘qitish metodikasini yanada mukammallashtirishga yo‘l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudxo‘ja Behbudi. “Tarbiyatul -aulad” – Toshkent ,2001.
2. O‘rmonov A. “Mahmudxo‘ja Behbudi va uning ta’lim-tarbiyadagi o‘rni” – Toshkent,2002.
3. Tashkentov I. “O‘zbek milliy ta’limining rivojlanishi” – Toshkent,2010.
4. Iskandarov SH. “Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiyaning ijtimoiy muhitdagi roli” – Toshkent,2015.
5. Rahimov S. “Markaziy Osiyo ta’lim islohotlari tarixi” – Toshkent, 2015.
6. Hodjayev M. “Islamic Reform and Education in Central Asia” – Toshkent,2008.
7. Abdug‘aniyev O. “Jadid maktablari va ularning pedagogik asoslari.” Toshkent,2002.